

NĖDZA (745) *sb f*

sg *N* nędz(a) (124). ◇ *G* nędze (195). ◇ *D* nędzy (30). ◇ *A* nędzę (124) [w tym: -ą (1) *SkarŻyw* 354]. ◇ *I* nędzą (44). ◇ *L* nędzy (126). ◇ *V* nędzo (3). ◇ *pl N* nędze (16). ◇ *G* nędz (7) *Mącz* (4), *GórnDworz*, *GrabowSet*, *WysKaz*, nędz (4) *LeovPrzep*, *GrzegŚm*, *RejPosRozpr*, *ModrzBaz*. ◇ *D* nędzám (4) *LeovPrzep*, *ModrzBaz*, *WisznTr*, *Calep*, nędzóm *Mącz* (2). ◇ *A* nędze (51). ◇ *I* nędzami (10). ◇ *L* nędzach (5); -ach (4), -ách (1) *GrzegŚm*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Niedola*; *miseria HistAl*, *Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Calep*, *Cn*; *calamitas Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Calep*, *Cn*; *aerumna Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Cn*; *malum Mącz*, *Vulg*, *Modrz*; *afflictio Vulg*, *PolAnt*; *malitia*, *miscricordia*, *necessitas*, *occupatio Vulg*; *contritio*, *iniquitas PolAnt*; *clades*, *perditio*, *ruina*, *squalor Mącz*; *ate*, *infelicitas Calep*; *miserimonium*, *miseritudo Cn* [w tym: w *pl* (84)] (457) : *BierEz S3v*; *PatKaz III* 99v; *TarDuch A7*; *BierRozm* 8, 17; *RejPs* 134v; *A* nędznym ze wŕzech ftron nędze więcz przybywa *RejJóz K5*; *Dopiro wŕwies czo ieŕt nędzą Wiers my iż zawolas kxiedzą. RejKup m2v*, *d8v*, *g2*, *g2v*, *h5*, *f8*; *HistAl K5v*; *MurzHist Q4*, *R2v*; *BielKom C3*; *LubPs I3*, *T4*, *gg5*; *RejWiz 87v*; *Leop 3.Mach 4/4*; *Iob* vkázuie iż żywot ludzki nie ieŕt inego iedno praca y nędza wŕtáwiczna. *BibRadz Iob 7 arg*, *Ps 89/10*; *BielKron 335v*, *393*; *Malorum mare*, *Niefortun á nędz peŕno. Mącz 209c*; *Miseria et dolore tabescere*, *Od nędze á boleŕŕci niŕzceć. Mącz 437d*, *4d*, *31a*, *105a*, *224e*, *333a*, *341c*; *żeby teŕ nas od wŕzelákiew nędze vchowác racziŕ/ przez chwálebne przyŕŕie ŕwoie LeovPrzep Kv*, *B3*, *E2v*; *GórnDworz Llv [2 r.]*, *Mm6*; *O boŕe wŕzechmogácý przeczeŕ teŕ nędzę ná mię dopuŕŕiŕ? HistRzym 78*, *16v*, *20v*; *nie lękay ŕie [...] ŕwiátá tego/ wŕzego niebeŕpieczeńŕtwá á wielkiew nędze nápeŕnionego RejPos 174v*; *Bo tho ieŕt wielka nędzá wŕzego doŕyć máiac/ A wŕdy biegác tám y lám czeŕnych dobr chwytiác. HistLan E4v*; *Cŕłowiek národzony z niewiáŕty/ á krotko żywiác/ ieŕt rozmáitey nędze peŕen KuczŕKat 430*, *60*, *140*; *RejZwierc 152v*, *170*; *BudBib Iob 31/23*, *Sap 18/21*, *Eccli 40/1*, *Bar 2/16[18]*, *5[6]/36*, *48[49]*; *BialKaz B4*; *BudNT Iac 5/17*; *O oŕtáteczna nędzo/ w tych domiech/ w tych Mieŕŕiech kráinách/ mieŕzkác w ták wielkiew roŕpuŕŕnoŕŕi/ okrućieńŕtwie/ á niekárnóŕŕi. ModrzBaz 31v*; *Co ná oŕtátek mam mowić o Poddáných twoich/ [...] ktorzi od ŕoŕnierzow ták domowych/ iako y poŕtronnych/ nieŕkońcŕzone nędze podieŕli ModrzBaz 108*, *[38]*, *77v*, *80*, *104v*, *125v*, *138*; *SkarŻyw 75*, *125*, *528*, *558*, *598*; *ArtKanc A15*, *I3v*, *Kv*; *PaprUp Fv*; *ZawJeft 9*, *27*; *Calep 36a*, *109a*, *150b*, *534a*; *kiedyŕ będe wybáwion od ták rozmáitey nędze y niewoley? LatHar 602*, *151*; *WujNT 217*; *WysKaz 22*; *SkarKaz 8a [2 r.]*, *381a*, *550a*, *637b marg*; *KlonWor 30*, *59*; *SzarzRyt Av*.

nędza czego [= coŕ nędznego] (10): *BielKron 41*; *SkarŻyw 1*; *teŕ nędzę onego więzienia tylko dwa dni ćierpiaŕ StryjKron 442*. *Cf* »nędza żywota«.

nędza komu (2): *Kxiádz páná wini pan kxiędzá A nam proŕtym ze wŕŕáŕ nędzá RejRozpr D3v*; *OrzJan 43*.

nędza na kogo, na co (6): *Kupieć narzeka iż nan nie iedna nędza. RejKup I*; *BielKron 228*. *Cf* »przyjdzie nędza«.

nędza czyja [w tym: pron poss (61), G sb i pron (32), ai poss (17), „cudza” (2)] (112): *Niegdý ŕie záiáce rádzili/ Iákoby ŕwey nędze zbyli BierEz L2*, *O*; *HistJóz D4*; *WróbŻoŕt 31/4*; *RejPs 203v*; *RejJóz B2v*, *C5*, *C6v*, *I7v*, *N6v*; *RejKup i2*, *k7*. *O*, *Z*; *MurzHist B2*, *E2v*, *I4v*, *Q3v*, *R4v*; *RejWiz 122*, *144*,

162v; *Leop Ex* 2/11, *Iob* 30/12, 14, *Ier* 16 arg; *BibRadz Gen* 31/42; *OrzRozm* O3, R4v; *BielKron* 2, 77v, 207v, 222, 424v; *Deplorare de suis miseriis apud patronos*, Vskáržác fie łwoyich nędz przed opiekuny. *Mącz* 306a, 342a; *RejAp* 33v; *GórnDworz* O3, Y8; ále wízák ty tho łam dobrze wiełz/ że czym więcey kto łmutnemu człowiekowi iego nędzę wípomina/ tym więcey iemu boleść odnawia. *HistRzym* 23, 23, 25v [2 r.], [89]v; *RejPos* 31, 232v, 256v, 315v; *KuczKat* 365; *RejZwierc* 190; *BielSpr* 42; *BudNT Act* 7/34; á drudzyby prožnuiác cudzey łię nędzy dżiwowáli. *ModrzBaz* 125v, 24v, 107v, 108, 120, 125v, 139v; *SkarŻyw* 1, 179, 195, 262, 263, 349; *StryjKron* 692; *CzechEp* 50; *ZawJeft* 39 [2 r.]; *GórnTroas* 12, 51, 64; Nędze moię cię wzrułżá *GrabowSet* G3v, H3v, Q3, R2v, S2v; *OrzJan* 32, 122; *LatHar* 149 marg, 167 marg, 219, 279, 564; *WujNT Matth* 6/34, *Iac* 5/1; *SkarKaz* 278b, 385a [2 r.], 488b, 638b, 639b. Cf »nędza ludzka«, »na [czyj] nędzę«.

W połączeniach szeregowych (54): *OpecŻyw* 89; *RejKup* d8v; *KrowObr* 65; *RejWiz* 58; *OrzRozm* R4v; W łzáćiech á w zbroiách bárzo [*Hiszpanie*] fie kocháią/ ná głod/ źimno/ y ná inną nędzę/ łá bárzo ćierpliwi. *BielKron* 280v, 92v, 207v, 222; fame frigare illuvie squalore enecta, Od głodu/ mrozu/ plugáwłtwá y nędze zezłá. *Mącz* 243d, 55b, 92c, 361d; *LeopPrzep* B3, B4; *RejAp* 21v; *GórnDworz* Y, L13; *HistRzym* 45; *RejPos* 75v, 82v, 85, 135v, 271v; *GrzegŚm* 37; *RejZwierc* 104v, 168v; *BielSpr* 28v, 42; *BiałKaz* Cv; *KarnNap* Ev; Aza cię nie rułzáią złości/ łprołności/ łromoty/ y niełkończone nędze/ ktore zá woyná idá? *ModrzBaz* 107v, 7v, [38]v, 57, 65, 85, 107v, 108; *SkarŻyw* 26, 82, 268; *CzechEp* 23; [*Człowiek*] Doległóściam/ nędzam/ y dziwnym chorobam/ Závždy podledz mułi *WisznTr* 32; *ArtKanc* O14v; *GórnRozm* 12; *Calep* 665b; *LatHar* 29, 604; *WysKaz* 9; *SkarKaz* 122b [2 r.], 577a, 637b.

W przeciwstawieniach: »nędza ... rozkosz (7), szczęłliwość (2), wesele (2), błogosławieństwo, krotofila, szczęłcie« (14): ktho będąc w nędzy bogomyłności mieć nie może/ ten w łzczęłliwołci będąc ma fie gotowác y vznawác. *HistAl* G2, Gv, K5v; *GrzegRóżn* K2v; Plus fellis, quam mellis, Proverbium, Więcey zołcy/ niźli miodu To yełt/ nędzę [!] niźli roskołzy. *Mącz* 120c; *RejPos* 82v; Nedze tego żywota/ máią teź łwoie wefele. *KuczKat* 140 marg; Ale [*ciało*] gdy fie teź na łwá wołá rołpułci/ tedy mu fie zda áby wielkiew krothofile vżywáło/ áno wielkiew nędze *RejZwierc* 165, 158v; *SkarŻyw* 26; W nędzy łápác pomocy/ w łczęłci przydzie łámá. *GórnTroas* 37; *KochFrag* 14; *SkarKaz* 639b; *SzarzRyt* A.

W wyjaśnieniach przenośni i alegorii (3): Ty práwie pokrułżyłz człowieká (*marg*) To iełt/ thy człowieká nędzą y łtárołciá łtrełcelz (–) *BibRadz Ps* 89/3; *Mącz* 120c; wrzucon iełt ná morze/ to iełt/ ná nędzę tego łwiátá *HistRzym* 40.

W charakterystycznych połączeniach: cielesna nędza (2), ciężka (5), duszna, haniebna, kołcielna (2), nieopatrzna, nieskończona (2), niesłychana, niezliczona, okrutna, ostateczna (*ostatnia*) (2), pewna, połciwa, pospolita (3), prędká, przykra [*komu*] (2), przyszła, rozliczna (2), rozmaita (4), spolna, sroga, ustawiczna (3), wieczna, wielka (36), wojenna, wszel(a)ka (5), wszyłka (6), ziemská, žalosna; nędza niewolej, więzienia; nędza [*komu*] dojęła, [*komu*] dokucza, [*kogo*] dolega, nastála, przypadnie (2); dokonać nędze, nabycie, oddalenie, pełny (*napełniony*, *pełno*) (9), podjęć się, rozliczność, strzec się, uć, ukroćić, ulżyć, uskarżać się, wiele (8), wielkość, zapomnieć, zbyć; od nędze być wybawion, niszczyć, [*kogo*] uchowác, wyzwolony, zejść; z nędz(e) [*kogo*] wybawić (2), wychodzić, [*kogo*] wyjęć, [*kogo*]

wyrwać, wytchnąć, wyzwolić się; koniec (uczynić) nędzy (2), odelgę naleźć, podlec (podległy, podleżenie) (3); nędzę [na kogo] dopuścić (3), mieć (8), ([od kogo]) oddalić (oddalać) (3), [od kogo] podjąć, rozmnożyć, [komu] zadać; na nędzę być cierpliwy, narzekać, płakać (2), skarżyć się, wydany; o nędzę [kogo] przyprowadzić; w nędze [kogo] dać, poddan; nędzą być zjęty, karać (2), napęlić, poruszony, [kogo] stoskać, strwożony, zafrasowany, zemdlony; nad nędzą boleć, miłosierdzie, płakać, uzalić się (uzalenie) (2), zlutować się; w nędzy być położony (3), narzekać, [kogo] opuszczać (opuszczyć) (2), pocieszyć (pociecha, ucieszyć się) (3), ratunek mieć, rodzić się (2), z świata schodzić, uweselić, wspomagać, zostawić.

Frazy: »[kogo] nędza gnąbi« (1): Zać go iedną nędzą gnąbi Mroz ćifnie/ w brzuchu przemiera *RejRozpr Hv*.

»przyjdzie (a. przychodziła, a. okazuje się przyść) nędza [na kogo, na co]; ku nędzy przyść« [szyk zmienny] (4;1): s ktorego thák tráfneho ípiknienia Plánetów/o krom wątpienia/ okázuię fye przyść ná świát iákaś pewna á wielka nędzá. *LeouPrzep Av, D4; Górndworz Y; Biádá* mnie nędznemu człowieków / ktorym ku tákowey nędzy/ hańbie y żałości przyźedł *HistRzym 45*; iż wielkie á ciężkie nędze y vpadki ták ná Rzeczpóspolitą iáko też y ná domowe káždego obeście/ dla waśni á rozruchow czelnieyfzych Pánow/ przychodźiły [*graves calamitates et rebus publicis, et privatorum ex-seditionibus procerum importatas esse*] *ModrzBaz 27*.

»[kogo] trapi nędza; [kogo] trapić nędzą; nędzą strapion(y)« [szyk zmienny] (1;1;2): Wźdyć nas tak trapić nie będzie inż ta nędza wiecznie *RejJóz 17v; BielKron 309v; BielSpr 59v*; á tych pytaycie ktore Pan Bog rozmáicie trapy/ nędzą/ chorobą/ fráfunkiem *BiałKaz Cv*.

Zwroty: »w nędzy być, żyć, żywot wieść (a. czas żywota strawić), chodzić, trwać« = *miseria obstaré* *HistAl* [szyk zmienny] (8:3:3:1:1): Obezrzy moy miły oycze/ wktóre nędzy ięft duńfa moia *OpecŻyw 147; HistAl G2; MurzHist N4v, Q2v*; Pytayże fie gdzie możełz co tám małz zá Páná. Y iákie íprawy iego/ y iáko mu godzić/ Poki będyełz w tey nędzy po tym íwiecie chodzić. *RejWiz 107, 138; BielKron 402; AEtatem in pristino conterere, Czás żywotá íwego w nędzy ítrawić. Mącz 450d; OrzQuin P4v; Górndworz Hh2; RejPos 129v, 315v; RejZwierc 159; RejPosWstaw [41⁴]v; KochEpit A4*; íkąd fie iáwnie pokázuię/ iż złośliwi/ by też dobrze zdáli fie/ że wźzemi rzeczámí opływáią/ przedfię iednák w wielkiey nędzy/ w fráfunkach/ y w kłopoćiech/ żyią *WysKaz 9*.

»nędzę ci(e)rpieć (a. wycierpieć), cierpiący; nędze (G sg) nacierpieć się (a. ucierpieć)« = *miseriam capere* *Mącz; calamitatem ferre* *Modrz* [szyk zmienny] (28:1;5): Miłóciem bywa nędznemu/ Cierpieć nędzę nie lámemu *BierEz L2v, R2v; RejKup g4v; KrowObr 126; RejZwierz 124v; BielKron 443v, 446; Incredibiles hausit calamitates, Wielkich nędz vcierpiał. Mącz 153c, 35a; A tho/ co fye nędze náciérpifz/ [...] to w niwécz. OrzQuin B4; RejPos 19; RejZwierc 104v [2 r.] 148v, 166v; BielSpr 28v [2 r.]; ModrzBaz 39v; SkarJedn 303; SkarŻyw 136, 278, 283, 471, 595; StryjKron 442; BielSjem 6; ArtKanc 120; ActReg 142; nie zápominaycie nas ímutnych towarzýfzow íwoich/ w polu ięfzczę leżących/ y nędze/ pokufy/ y fráfunki ćierpiących. *LatHar 604; SkarKaz 122b, 488a, b [2 r.]; SkarKazSej 703b*.*

»dosyć mieć sw(oj)ej nędze« = *nie chcieć zajmować się innymi sprawami z powodu własnych kłopotów* (3): Bo ktoż lepiej ma Czo baczyć/ iedno każdy do fiebie Dofić ią mam fwey nędze/ a tak mnie nic do ciebie *RejJóz C6v; RejKup f4v, i2.*

»[kogo] przywieść na nędzę« (1): tám wołali/ áby wyfzedł okrutnik náfz/ co nas przywiodł ná nędzę niewoley fwą chytrofcią *BielKron 41.*

»nędze uży(wa)ć« [*szyk zmienny*] (5): mnimamy ábychmy tu rofkoľzy vzywáli/ á my nędze/ kłopotu/ warchoľu/ vzywamy. *RejPos 82v; RejZwierc 165, 227; SkarŻyw 391; ArtKanc K.*

»w nędzę wpaść (*a. upaść*)« = *in miseriam incidere Mącz; incidere in mala PollAnt* [*szyk zmienny*] (5): *RejPs 107; Lapsus facultatibus, W nędzę wpadł. Mącz 180b, 224b; BudBib 2.Mach 10/4; W iáką kośćioľ S. wpadł nędzę y vćik/ trudno fię wymowić ma. SkarŻyw 335.*

»[kogo] w nędzę wprawić (*a. przyprawić*)« = *calamitatem struere Mącz* (2): *Perdere perditum. Nędznego yefzche w wiefza [!] nędzę przipráwić. Mącz 92c, 422c.*

»nędzę wytrwać; wytrwanie nędze« (1;2): *BielKron 439v; BielSpr 66v; Táka wnief cierpliwość y wytrwanie káżdey nędze y choroby byľá/ iľz [...]* *SkarŻyw 581.*

»wywieść [kogo] z nędze« (1): *Detrahere alicui calamitatem. Wywieść kogo z nędze. Mącz 461d.*

»nędzę znosić« (3): *BierEz F; bo ciáľne byľo ono więzienie [...]. Onę nędzę [!] zwiefką cierpliwością znośiľ SkarŻyw 473; SkarKaz 609a.*

Wyrażenia: »nędza ludzka, człowiecza, ludzi, narodu ludzkiego« = *calamitas aliorum a. hominum Modrz* [*szyk 16:2*] (14:2:1:1): *TarDuch B4v; MurzNT 73v; YAwne á iáľne wyliczenie wfzythkiey nędze narodu ludzkiego iefť w Pfáľmie tym to. LubPs T6; Począthek nędze człowieczey w żywocie. RejWiz 87v marg, Cc8v; LeovPrzep a3v; ModrzBaz 63, 67; Wmíośierdziu byľ fercá ná ludzką nędzą [!] nieuhámowanego SkarŻyw 354, 411, 527; LatHar 667; SkarKaz)(4, 278b, 421a; SkarKazSej 665a [2 r.], 669a marg.*

»marna nędza« (1): *RejWiz 163v cf W przeni »nędza gniecie«.*

»nieszczęsna nędza« (1): *áč niechcefz prze mię/ ále vczyń to prze me wielkie á nędzne śiroctwo/ á prze moief niefzczęľną nędzę HistRzym 25v.*

»nędza świata tego (*a. tego świata*), świecka« (8:2): *GórnDworz K2; HistRzym 40; Czo to iefť zá vpadek prze kęs nędze fwiátá tego [...] wpaść w fropi gnief [...] Páná tego RejPos 123v, 271v; W teyże nádziei nar od ludzki zoľtaľ: ktorą fię S. oycowie náfzy/ w tey nędzy świeckiey/ ćiefzyli SkarŻyw 262, 111; LatHar 601 marg, Aaa4v, Aaa7v; SkarKaz 488b marg.*

»nędzą zmorzony« (1): *Ty nas ożywić maľz nędzą zmorzonné/ Ty vwefelić w fmutku poľożonné KochPs 127.*

»nędza żywota« (7): *BibRadz Iob 14 arg, Ps 89 arg; Deplorare vitam, Ná nędzę żywotá fie skárzić. Mącz 306a; KuczbKat 140 marg; RejZwierc 168v; á tu nád nędzą żywotá tego/ fwych y ludzkich grzechów plákaľ. SkarŻyw 332, 4.*

Szeregi: »bieda i nędza« (1): *żaden ná świecie człowiek/ który w Króľefťwie Krześćijáńľkim nie iefť/ wolnym nie iefť. [...] w biédzie y w nędzy záwfe żywie. OrzQuin P4v. [Ponadto w poľczeniu szeregowym 1 r.].*

»nędza a (i) frasunek« [szyk 1:1] (2): *GórnDworz* K2; A ielli kogo niezczęście ponędzi/ Pomoże powłtác/ y doda rátunku/ Aby wychodził z nędze y z fráfunku. *GrochKal* 17. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 2 r.].

»nędza i (a) kłopot« (4): *RejPos* 75v; bo coby po długim żywoćie/ Ielliby go w nędzy wieść przyzło y w kłopoćie? *KochEpit* A4; *KochMRot* B3; rácz miłościwie rátunku tym dodać/ którym nie przełtáie nędzá y kłopot dokuczác. *LatHar* 624. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.].

»nędza z lichotą« (1): *Miserrima* miseria, Nędzá s lichotą/ wielkie niezczęście. *Mqcz* 224b.

»nędza, (i, et) mizeryja« = *calamitas et miseria Vulg* (3): *RejKup* g4v; *Leop Iob* 30/3; Nędzá et miseria. Magnitudo miserarium. *Calag* 156a. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza i (a) niewczas« (4): *RejPos* 19; Ma też Mołkwá fwe dáry ósobne w rzeczách Rycerfkich że fá czuyni/ opátrzni/ połufzni/ Nędze y niewczás wytrfáią/ iáko ielt głod/ źimno/ goráćość/ mokrość *BielSpr* 66v; *StryjKron* 290, 432. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza i (a) smutek (a. smętek)« [szyk 3:1] (4): ijj wczora ij przed dniem wczorayłfym/ dlá twé męki był mi dzień wielmi dlugi nędze ij smutku pełny *OpecŻyw* 164; *HistRzym* 23; *ArtKanc* A10v, M12. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.; w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

»nędza i troska« (1): tym hoynieyfe lzy wylewáli [...]/ áby ich pokutę/ y nędze ony/ y trofki przyiác/ y dułzom ich miłościw być raczył *SkarŻyw* 263. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

»nędza i (a) trudność« = *miseria et aerumna Modrz* [szyk 4:2] (6): *BielKron* 455v; *Mqcz* 114c; á [wojna] fkończenie miałáby ábo złe/ ábo tákie/ ktoreby nigdy niełtáło zá to coby kofztowáło: boby y krew byłá przelaná/ y wiele nędze á trudnoći [quanti erant sumptus et sanguis effusus et infinitae calamitates] przedsię być muśiáło. *ModrzBaz* 106, 64, 104v; *SkarŻyw* 300. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza, (i, a) ucisk (a. uciśnienie)« [szyk 4:1] (5): *KrowObr* 126; *RejZwierc* 148v; á żywot ten/ kthory ielt rozmáitych wćífkow á nądz pełny/ czyniá wefoły y wdzyęcżny. *RejPosRozpr* c4; *SkarŻyw* 335; *SiebRozł* Mv. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.].

»nędza i udręczenie« (1): Tus móy miły fynu w niebo włtápil/ a mnies tu łamę w nędzy ij w vdręczeniu zołtawil. *OpecŻyw* 176. [Ponadto w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

»uniżenie a nędza« (1): VIdząc mily panie vnizenie náffe a nędzę náffe racz miłofciwie odwrocic od nas łrogołc nielubo[fc]i *RejPs* 203v.

»nędza i (a) upadek« = *calamitas et clades Modrz* [szyk 4:1] (5): Co y dziś wftáwicznie ták ielt/ ktoby fie chciał przypátrzyć/ chocia y w rołkofzách/ nędzy ich á vpádkom ich. *RejAp* 33v; *RejPos* 31, 256v; *ModrzBaz* 27, 108. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.; w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

»nędza, utrapienie; nędza z utrapieniem« (1;1): *Mqcz* 410d; ábyście ná tę nędzę/ ná to vtrápienie bráćiéy wáfzéy [...] próznuiác/ pátrzáć mieli. *OrzJan* 32. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza i (albo) žal« (2): *KochTr* 16; Tu luba rołkofz/ y zbytek wyrzutny/ Pod nimi nędzá prędká/ y žal łmutny. *KochFrag* 14. [Ponadto w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

Wyrażenia przyimkowe: »na [czyj] nędzę« (2): rzekł ym Iłrael/ ná moięfcýe to nędzę vtzynili ižefcýe mu powýedzýeli byfcýe mieli drugýego bráta *HistJóz* C4; *GosłCast* 22.

»z nędzą« = *cum calamitate* *Modrz* (3): *BielSpr* 42; A tak niechay tego pilnie ftrzegą Posłowie/ aby dla nich kiedy Rzeczpołpolita wielkiew łzkody niewzięła/ z wielką łtanu iych łromotą y nędzą [*cum culamitate*]. *ModrzBaz* 24v; *SkarŻyw* 300.

»w nędzy« = *in malis* *Mącz* (49): *OpecŻyw* 176; *RejPs* 65v, Ff2; *RejJóz* C5, C5v, K5v, N6v; *RejKup* g3, g3v, h6v; *HistAl* Gv; *MurzHist* E; *LubPs* Rv; *RejWiz* 122, 191v, 192; *Mącz* 387d; moy miły Pánie/ komu ty tho łerce dałz/ iż on áni w przełádowaniu/ áni w nędzy/ áni w żadnym vpadku nie odtąpi od ciebie. *RejAp* 21v; *RejPos* 31, 256v; *BielSat* M4; *SkarŻyw* 1, 75, 262, 558; *StryjKron* 442; *BielSjem* 34; *ArtKanc* M12, TU; *GórnTroas* 37; *LatHar* 167 *marg*; *KlonKr* C4v; Poćiechy w nędzách łwieckich. *SkarKaz* 488b *marg*. Cf »w nędzy być«.

W przen (53) : bych niepatrzał na nędzę oýca moiego ktora go ma ogárnać. *HistJóz* D4; A iż by mię wydarł z łmrodliwego włsey nędze zrzodliłká *RejPs* 60; wola głębofc nędze ku głębofc włsey łaski a miłofierdzia *RejPs* 64; Gdy łie łzczęćcie z nałzey nędze do woley na łmieie *RejJóz* I7v; Zápprawdę thedy nie błogofławieńłstwem/ ále nędzą wálz ływot może być okrafzon. *HistAl* K5v; ktorem łię męłztwem łtyi nędze podnieść? *MurzHist* E4, T2v; *Leop Iob* 30/14, *Ps* 39/3; *OrzRozm* R4v; Calamitate afficere, W trudność á wnedzę [!/] kogo wegnać. *Mącz* 114c; Expuere miseriam ex animo. Nędzę s vtrapieniem z łercá zrzucić. *Mącz* 410d; nád wámić wielkie nędze/ niedołatki/ vcilki/ wygniánia [!/] więźienia/ práwiewi łaiá *LeovPrzep* B4; *HistRzym* 69v; áż nas nędzá/ kłopot/ á vpadek iáki do tego przubije [!/] toż łie dopirko vciekamy kniemu *RejPos* 75v, 271v; Rzeczpołpolita leży nędzami y trudnościami obciáżoná. *ModrzBaz* 64, 7v, 57, 64v, 101, 128; Toć iefł twoiá Ewángelia [...] ktora cię łamá [...] w twey nędzy twego pielgrzymowania poćiefzyć/ y wwfelić moze. *SkarŻyw* 1; W tym łłodkim imieniu IEZVS/ włzytki gorzkości y nędze/ ływotá twego vtopiłz *SkarŻyw* 4; z onych praw/ wielka łzkodá/ vcilki/ y nędzá łudziom roścíe. *GórnRozm* 12; Wálzć nędze bełpieczna niewinność cukruie *ZawJeft* 39; Czy iefłcze niefortuná méy nędze nie łytá? *GórnTroas* 64; *GrabowSet* M3v, T2; gwałtem mię pędzi nędzá moiá o pomoc do łiebie. *LatHar* 219, 279; *CzahTr* C2v; iż oni miłofierdzíem y łtaráním łwoim/ nędzę łudzka odgániáć máiá. *SkarKazSej* 665a, 665a *marg*; *SzarzRyt* A.

W porównaniu (1): Nędzá náłzá przeleciála iáko łtrzała/ y ptak ná powietrze/ [...] á rołkołzy iáko morze nie przebráne trwáią. *SkarKaz* 639b.

W charakterystycznych połączeniach: doł nędze, głębość, jezioro (2), źrodliisko; nędza pielgrzymowania; nędze niesyty; nędza [kogo] ogarnie, pędzi (przypádfa) [do kogo, do czego] (2), przeleciála, przybije [kogo do czego], roścíe [z czego] (2), wisa [nad kim]; stoczyć się do nędze; z nędze podnieść się, serce uwieść, wyrwać; nędzam poddany; nędzę cukrować, odganiać (odegnać) (3), ołwiecić, przyciągáć, utopić [w czym], przy łobie zadzierzeć, z łerca zrzucić; w nędzę wegnać; nędzą obciáżony, odcíqć rołkosz, okraszón, zawalić.

Przysłowia: *March*¹ A3v; *March*³ V v; Kto łieye złość nędzę łnie *BielKom* Cv.

Ktory człowyek plewami łyeie łwoię rołá/ táki nędzę bełdzye żał y łwoię niewoła. *March*¹ A3v.

Frazy: »nędza bije [kogo a. na kogo]« (2): Bych łie miał łmćíc ano go łama nędza bye [*lege*: bije] *RejJóz* L5; *SkarŻyw* 347.

»[kogo] nędza przycisnie (a. uciska); nędzą (bywać) ściśniony (a. uciśnion)« (2;2): *KrowObr* 225; Nie znamy Páná áz nas nędzą przycisnie. *RejPos* 75v *marg*; iuz nietrzebá vpominác ludu wiernego/ iáko bárzo niepożytkámi y nędzámí [!] bywa vciśnion *KuczbKat* 430; *LatHar* 29.

»[kogo] nędza (u)gniecie (a. [komu] dogniecie)« (3): Bądź tey poddána wolności/ [...] Ták cie nędzá nie vgniecie *BielKom* Gv; O mizerny żywocie/ o obłudny íwecie/ Toć tám ty tve kochánki márna nędzá gniece. *RejWiz* 163v; *Paprpán* Gg4v.

»nędza (z)gryzie, głodze« (2;1): Azałz nas iedná nędzá gryzye ná tym świecie. *RejWiz* 72; *RejZwierc* [28²]; *LatHar* 598.

Wyrażenie: »padoł nędze naszej« = *ziemia* (1): z ktorey [miłości] iedynaká twego [...] zefłateś ná ten pádoł nędze náłzey *LatHar* 564.

Przen (35) :

a) *Życie doczesne* (30) : *BierEz* O3v; A okażę mu łáfkę zbáwyenya moyego/ S tey nędze przywyode go do kroleństwa íwego. *LubPs* V v, E3v; *BielKron* 244v; dufał Bogu zá ktorego imię ćierpi: ktory nas ze włytykney tey nędze wyrwie/ y vkaże nam niedocześnie dobre mienie. *SkarŻyw* 532, 127; *ArtKanc* R16v.

nędza czyja [*pron poss*] (4): *OpecŻyw* 154v; O írogáłz to vtrátá á ízpetna odmiáná/ íz prze kęs tej doczeńney nędze twoiey/ małz íie nie obaczyć/ á małz íobie ítráć í ony wieczne rádości *RejPos* 67; *GrzegŚm* 41; *ArtKanc* O3.

W połączeniach szeregowych (2): gdy wierni będą wyięci ítych nędz y kłopotow íwych/ z grzechow y s śmierci/ á będą wzywác dziwnych ípraw/ y rokfołzy niebieskieh. *GrzegŚm* 41; *SkarKaz* 8b.

W przeciwstawieniach: »nędza ... rozkosz (5), radość (3), wesele« (9): ímiertz na krzyżu wíflátz podiał/ aby wás z nędze ku wefelu/ z pláczu ku wieczné chwále wziął. *OpecŻyw* 151; *LubPs* L mary, Nv; O íwiątałz to byłá íego odmiáná/ íz tu odstápiwłzy tey doczeńney nędze ogládał íefłczę zá żywotá rádość zapláty íwoiey *RejPos* 24; gdyż íá [śmierć] píłmo zowie íz íełt przeniesienie z nędze do rokfołzy *RejPos* 84v, 67; *GrzegŚm* A2, 41; *KlonKr* B3v.

W charakterystycznych połączeniach: *wszytka nędza* (2), *zatrwożona*; *nędze odstápić, pozbyć*; *z nędze być wyjęty, wyrwać*; *koniec nędzy wziąć*; *kończyć nędzę*; *rozłáczyć się z nędzą*; *w nędzy bujać, kołysac się, trwac, użyczac wspanożenia, wzrosnac*.

Wyrażenia: »doczesna nędza« (4): Proźbá áby P. Bog zá the doczeńną nędzę dał wieczne rádości wkroleństwie íwoim. *LubPs* L *marg*, Nv; *RejPos* 24, 67.

»nędza świata tego (a. tego świata, a. świata mizernego)« (8): nieracz mię zołtawíatz w té nędzy íwiata mizerného/ ale mię wezmi z íobą ku oyttnu twemu niebieskiému. *OpecŻyw* 173; *WróbŻołt* R3v; *RejWiz* 75v; Idź nieboże z nędze thego światá ná lepłzy świat *BielKron* 438; *HistLan* E2v; *SkarŻyw* 392; *KlonKr* B3v; *SkarKaz* 8b.

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (7): *BierRaj* 20; a íełt wolá íego bołkié miłosci/ by íego wybránij w tey nędzy tu nietrwali/ ale by íie do oytczyzny niebieskié brali *OpecŻyw* 49, 154v; *RejKup* e7; *RejWiz* 75v; *RejZwierc* 177; Wípomnićie też [...] ná vbogie domowniki y powinne wálze/ z ktoremiście tu w tey nędzy wzrosłi. *SkarKaz* 639b.

b) Potępienie wieczne (5) : ij na matuchnę bożą wefolo poglądali chwálątż miłego boga/ iją przez nią z nędze wielkie łą wybawienij. *OpecŻyw* 174; *SkarŻyw* 286.

W połączeniu szeregowym (1): Bo ciebie [...] od wżytkich grzechow/ y nędze/ y śmierci/ á łkazy twey zbawić/ y wżytkiego cię dobrego/ y nie odmienney ná wieki wiekom rádości/ nábawić może. *SkarŻyw* 2.

W charakterystycznych połączeniach: nędza wielka, wszytka; od nędze zbawić; z nędze być wybawiony, wykupić; nędzę oddalić.

Fraza: »[kogo] nędza gniecie« (1): Iáko tám nárzekáią márníe ná fię łámi. Iż lie tu vmotáli nędznie ná tym łwiecie/ Widząc że ie tám zá to wieczna nędzá gniecie. *RejWiz* 170v.

Wyrażenie: »wieczna nędza« (2): *RejWiz* 170v; krzyż, boleść, y chudobę rad mile podłtąpił/ áby ták z wieczney nędze nas grzełzne wykupił. *ArtKanc* 119v.

2. Ubóstwo, bieda; niedostatek środków do życia; egestas Vulg, Mącz, JanStat, Cn; penuria HistAl, Mącz, Cn; inopia Mącz, Calep, Cn; mendicitas Mącz, Cn; exanimatio BartBydg; angustia HistAl; humilitas, miseria, nuditas Mącz; paupertas PolAnt [w tym: w pl (12)] (246) : *BierRaj* 19v; *BierEz* K, P2; *BartBydg* 53b; *BielŻyw* 73, [126], 128; Iedno nam wiełney chudzinie Nic niełporo włłedy ginie Bo znowu náłtánie nędzá Kiedy czas przydzie ná kxiędzá Gdy chodząc łnopki przewraca A co tłułfczey kopy máca *RejRozpr* E2, B2, Ev, I2; *RejJóz* M4; *BielKom* B8v, C5; *GliczKsiąż* F2v; Pátrz nie dawno on oracź ledwe w kurpioch chodźił/ Iáko prętko gdyś raczył nędzęś mu nágrodził. *RejWiz* 126; *BielKron* 108, 262; Ba nędzac to/ kiedy iuź niedołtawa komu/ A tym wietłża/ gdi każą wynofic fię z domu. *KochSat* A4v; Inopia argentaria Nędzá przes pieniędzy. *Mącz* 15c, 501c; *OrzQuin* B4; *HistLan* Bv; *RejZwierc* 122, 177v, 224, 231v; *BudBib Prov* 13/18; *KochPs* 168; A gdy po trzech miełsiącách pocźnie im nędzá doymowác: rzecze pogánin on źenie. [...] iuź zle o nas/ niemálz fię czym żywyć. *SkarŻyw* 101, A5, 478, 489, 573; *KochMRot* A4v; *GórnRozm* M; *ZawJeft* 27; *GostGosp* 20; *GórnTroas* 67; Oczyść z brzydkości/ oświeć mą ślepotę/ Vbogacź nędzę/ łkryi nágą prołtotę. *GrabowSet* O2v; *SkarKaz* 278a, 551a; *SkarKazSej* 674a marg; *KlonFlis* D4.

nędza czyja [w tym: pron poss (14), G sb i pron (12), ai poss (1)] (27): *BierEz* G; *HistAl* K3; przyłtoi tobie Krolowi mnie łtáremu prace y nędze mey włtáwiczey/ á nie dániny twey mnie wymowác *OrzRozm* R4; drugie [knechty] pułzczáno prze Bog widząc ich nędzę/ nie mieli co ieść áni w czym chodźić/ prochow/ wżytkiego im nie słtáło *BielKron* 418, 401; *RejPos* B, 19v, 46v, [226]v, 264, 301; *HistLan* Bv, Cv [2 r.], D3, F; *RejZwierc* 87v; *SkarŻyw* 27, 161, 573, 589; *LatHar* 95; *SkarKaz* 516a; *CiekPotr* 25, 26; *CzahTr* Cv. Cf »nędza ludzka«.

W połączeniach szeregowych (16): *BielKron* 23; *Mącz* 100c, 216a, 252d; Włzytkim niewdzięcznikom á wzgárdzácźom łłow á nápomínánie Páńłkiego obiecuie thu Pan zázwdy głod/ nędzę á niedołtátek ná ziemi *RejAp* 58v; *RejPos* 7, 19v; *BielSpr* 2; *SkarŻyw* 2, 332, 477; *ArtKanc* C18; *WujNT* 263; *SkarKaz* 516a; IAM świádom co dołtátek nędzá niedołtátek *CzahTr* Cv; *KlonWor* 34.

W przeciwstawieniach: »nędza ... bogactwo (2), dostatek (2), obfítóść (2), rozkosz (2), państwo« (9): *RejJóz* P6v; *KrowObr* 139v; Y Sálomon gdy s Pánem w prołbach fię rozmawiał/ Tedy łobie napilniey to ná nim wymawiał. By go nędzą nie karał/ bogáctwem nie wznołł *RejWiz* 14; Myłli człowieká duźego zázwdy w obfítóści: ále káždy leniwiec w nędzy iełt. *Leop Prov* 21/5; *RejPos* 264; łácníey im

było głody y nędze cierpieć/ niżli nam rośkofzy używać. *SkarŻyw* A3v, 589; Bo cięższa tá nędzá/ co po pánftwie náłtaie. *GórnTroas* 23; *GrabowSet* V3.

W charakterystycznych połączeniach: dobrowolna nędza, mała, nieslachtetna, poczęta, rychła, ustawiczna (2), wieczna, wielka (16); nędza niedostatecznych; nędza [komu] lekka jest, [kogo] nie minie, nastanie (nastaje) (3), [kogo] ogarnie, [komu] pocznie dojmować; bać się nędze, podźwignąć, poratować, ujmować, wiele (2), wspierać, zamięlowanie; nieprzywykły nędzy, przyuczać się, zabezpieć; nędzę (na się) (u)czuć (2), mieć (2), nagrodzić, oddalać, ubogacić, (po)znać (2); nędzą karać; biedzić się z nędzą; w nędzy leżeć, [kogo] opatrzyć, ostawion (być postawiony) (2), płakać, [kogo] ratować, rodzić się, rozpaczać, siedzieć, skazać się, tęsknić, [kogo] zaniedbywać.

Przysłowie: Nedze fie wviaruię kto natim dofić ma czo mu doftadczyć mozę [!]. *BielŻyw* 68.

Frazy: »nędza się [kogo] jęła« (1): Incessit ambos inopia, Nędzá fie obudwu yęła. *Mącz* 44b.

»strapi nędza« (2): Oblec nieprzyacięła/ niepuźcząc żywności/ Nie może tám długo trwać/ każdy lud w wielkości. [...] Prędko ftrapi głod nędzá/ przyrodzenie wżelkie. *BielSat* M4v [idem] *BielSjem* 35.

Zwroty: »w nędzy być (a. przebywać), mieszkać, żyć; na nędzy być« = *in angustia vivere HistAl; in egestate esse Vulg* [szyk zmienny] (9:2:1;1): *OpecŻyw* 56; *RejJóz* C; Nie ieft to chwalebny mąż ktory zawnždy w nędzy żywie/ ále kthory miernie bogactw używá *HistAl* K3; *BielKom* D5; *Leop Prov* 21/5; bo przez przywod niektórych dał mu Cefarz oczy wyięć/ ták iż mufiáł żebráć á w nędzy być do śmierci. *BielKron* 162v, 261; *HistRzym* 105; *RejPos* 83; *SkarŻyw* 573; Nádárzymy was piędzy Nie będziećie nigdy w nędzy. *MWilKHist* D3; *ArtKanc* C18; *ActReg* 162.

»nędzę ci(e)rcpieć; nędze (G sg) nacircpieć się (a. przyci(e)rcpieć, a. pocircpieć, a. uciercpieć« = *premi inopia Mącz* [szyk zmienny] (16;8): *SeklKat* Q3; Tylkofz w zyłku nędzniku/ cóś łákomie zbierał/ Tyś fie nędze náćircpiał/ á iny w tym gmerał. *RejWiz* 191v, 48v; *BielKron* 450v, 459; *Mącz* 320c; *HistRzym* 112v [2 r.]; *BielSat* G3; *HistLan* F, F4v; Dobrá cnotá w fiermiędze/ Byś miał przyćircpieć nędze *RejZwierc* 239, 177v; *CzechRozm* 227v; w domu fwym bogáтым/ nędzę iáko pielgrzym y żebrak círcpieć: to práwie ieft dobrowolne vboftwo/ y wielkie męczeńftwo. *SkarŻyw* 136, A3v, 2, 332, 346, 486; *CzechEp* 350; *BielSen* 16; *CiekPotr* 54, 89.

»doznać nędzę« (1): Ktożkolwiek doznał nędzę od piż mi co ná to *CzahTr* Bv.

»przyść k(u) nędzy, do nędze, w nędzę, na nędzę; przyszá (a. poczęła przychodzić) nędza [na kogo]« = *ad inopiam redigere Mącz* [szyk zmienny] (8:4:2:1;2): *BierEz* Pv; *PatKaz* III 91; *BielKron* 108, 309, 355v, 418; Desperantis est ad rastros redire. Ku wielkiew nędzi przisć. *Mącz* 105d, 112b, 266c; ták że Tyrus przyźedł ku wielkiemu vboftwu y nędzy/ ták że ledwy miał pożywienie. *HistRzym* 78; *RejPos* Ooo2v; *HistLan* F3; *SkarŻyw* 27; *WerGość* 215, 225; *WerKaz* 299; Záprawdę przyziacięłkie zchwalieś człowieká, Ktory ftrácił máiętność y przyźedł do nędze *CiekPotr* 23.

»do nędze, ku nędzy, w nędzę przywodzić (a. przywieść)« [w tym: kogo (4)] (2:2:1): Prożnowanie w rychłą nędzę przywodzi. *BierEz* K; *SkarŻyw* 477; *CzechEp* 65; *BielRozm* 5; gdym był przed tym iákoby w doftátku/ Nie wmiálem używáć pomierneho ftátku. Więc mię to do dżifiefzy nędze mey przywiodło. *CzahTr* Cv.

»w nędzy umrzeć, pozdychać, zginąć, żywota dokonać; od nędzy umierać, zdychać; z nędzy (u)mrzeć (a. pomrzeć), poginać; dla nędzy umrzeć« [w tym: pomrzeć i poginać (1)] [szyk zmienny] (1:1:1:1;1:1;3:1;1): Nabierzcież wołów y oflow nabierzcież pieniędzy Bo śnadź lepiej wżytko łtracyć niż pozdychać w nędzy *RejJóz* L8v; *BielKron* 80, 174v, 191, 391, 450v; Ale śyná iego do ciemnice władźili [!]/ który tám dla wielkiej nędzy vmarl [!] ieft. *HistRzym* 113; nie przywykli głodu/ żimnu/ wnet łie imá mrzeć z nędzy *BielSpr* 65v; *SkarJedn* 136; *StryjKron* 260.

»nędzy uży(wa)ć (a. zażywać)« [szyk zmienny] (6): Bo łłáby polak ná trawie Gdy niemáłż połćia wpotráwie Y káždy lepłlá myłł miewa Kiedy nędzy nieużywa *RejRozpr* I4v; *RejPos* 264, 265v; *HistLan* Cv; *RejZwierc* 105; Zá niego w náłże te Sármatćkie włóści, Náprawádzono w miechy łrebrnych gołći. Wdzięćzni to gołćie kto ich śilá miewa, Iuz táki nędzy (gdy chce) nie záżywa. *KlonKr* E.

»wpaść w nędzę« (2): vir iste cecidit in exanimationem, wpadł w nądzá *BartBydg* 53b; *CiekPotr* 89.

»w nędzę wprawiać« (1): Depaupero, Vbożę/ nędzę/ w nędzę wpráwiam. *Mącz* 285b.

»nędzę wytrwać; na nędzę trwałý« (1;1): Penuriae tolerantissimus, Mogáći wiele nędzy á vboftwá wytrwáć. *Mącz* 457b; *WyprPl* A2v.

Wyrażenia: »nędza ludzka« (1): *KlonWor* 76 cf *W przén*.

»nędza tego świata« (1): *KrowObr* 139v cf *W przén*.

»nędzą zmorzony« (1): Koni y dobytkow/ tákże Ludzi głodem y nędzą zmorzonych potráćiwłzy/ mułieli wyciągnáć náząd do Prus z Litwy *StryjKron* 432.

Szeregi: »głód, (i, a) nędza« [szyk 7:3] (10): *HistRzym* 112v [2 r.]; *RejPos* 83; *BielSat* M4v; *Paprpán* Cc2v; Mátká moiá wdowá/ dla wielkiej nędzy y głodu który ćierpiem/ przedawáć mi go [konia] kazáła *SkarŻyw* 451, A3v; *StryjKron* 260, 432; *BielSjem* 35. [Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.; w połączeniach niewspólrzędnych 2 r.].

»nędza z kłopotem« (1): Pewnieby był pogrzebion gdzie w gnoiu pod płótem/ Náćirpiawłzy łie wieczney nędzy łwey s kłopotem. *HistLan* F.

»nędza, (a, i) niedostatek; nędza z niedostatkiem« (8;1): *OrzRozm* Nv [2 r.]; *Mącz* 224b, 320c; *RejPos* 19v, 46v, 83; gdyż káždy ten/ który záłtáwia/ tego nawięćy zwyłł łie łtrédź/ áby w nędzy y niedołtátku [in egestate et indigentia *JanStat* 126] komu nie odkrył łie. *SarnStat* 261; *CzahTr* A3. [Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.; w połączeniu niewspólrzędnym 1 r.].

»nędza, (i, a) ubostwo« [szyk 8:6] (14): *KrowObr* 139v; Multum inopiam levat, Wiele pomaga vboftwu/ to yełł vmnieyłza nędzy y vboftwá. *Mącz* 190a, 159c, 457b; *HistRzym* 78, 105; *SkarŻyw* 224; *WerGośc* 215, 225; *WerKaz* 299; *Calep* 540a; *SkarKaz* 520a; *CiekPotr* 23; Więć ábo łię złóđzieyłtwem/ ábo cudzołóftwem Báwi: ábo łię biedźi z nędzą y z vboftwem. *KlonWor* 45. [Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.; w połączeniach niewspólrzędnych 2 r.].

»nędza i umartwienie« (1): robić/ przáść/ łięći/ łyłzki/ miłki czynić/ y być ná vłtáwicźney nędzy y vmartwieniu/ dobry Miłtrż ich náuczył. *SkarŻyw* 573.

»nędza i upadek« (2): miałám łthádo owiec/ náięłám páłterze do niego/ ktorzy mi łe wilki á pły potrułi/ ták żem przez to przyłzłá ku wielkiej nędzy y vpadku. *BielKron* 355v; *RejPos* [226]v.

Wyrażenie przimkowe: »w nędzy« (43): *BierEz* M4; *RejJóz* Bv, L6v, M6v; *RejKup* f5v; *RejWiz* 127v; *OrzRozm* Nv [2 r.]; *BielKron* 354v, 401 marg; Niektorzy záłię dáiał thym/ ktorým by dawáć nie mieli/

á owych w nędzy zaniechwią/ ktorým byli dáwać powinni. *GórnDworz* li5; *HistRzym* 106; *RejPos* 7, 19v, 46v, 72v; *HistLan* C, C2; *RejZwierc* 190; Wiele ich iest co im chlebá ledwie do pułrocza doftawa: á oštátek roku w wielkiej nędzy wykonywáią [*reliquo anni tempore agunt vitam miserrimam*]. *ModrzBaz* 124; *ReszList* 164; *JanNKar* G2v; *SkarKaz* 489b, 520a; *CiekPotr* 25; *KlonFlis* D4; *SzarcRyt* C3v. Cf »w nędzy być«, »w nędzy umrzeć«.

W przeni (32): Abowiem gdy MniŹy proŹte/ álbo poŹpolite odzienie z włotzą s Źiebie/ tedy [iu]Ź wten tżás zwłotzą/ wŹyŹtki vboŹtwá y nędze/ tego Źwiátá/ y przywłotzą ná Źie Źkápica wŹpołek wŹyŹt[k]i roŹkoŹy/ doŹtátki y bogáctwá. *KrowObr* 139v; AzáŹ Źie z iedney Źtrony nędzá ón więc kuŹi. *RejWiz* 92v; Bo więc trudno mędrowáć/ gdzye Źie nędzá łágnie. *RejZwierc* 115v; piáŹ wnetki liŹty ku wŹyŹtkim pánom/ iako go Źyn źle chował/ proŹząc dla Bogá/ áby go wyrwáli s tákowey nędze. *HistRzym* 113; drugá [*ręka*] rwáć [*jabłka*] tym Źwá nędzę cieŹyŹł. *RejPos* B; Teraz źebrane dawŹy w moc dzieciom máiętnoŹci/ [...] dziŹ go nędzá chłóŹci. *HistLan* Bv; Iáko mogáć nieborak odgryzáł Źie nędzy. *HistLan* Bv; NiepoćciwoŹć nędzę płodzi. *RejZwierc* 232; Acźci więc drudzy bywáią/ Co Źie z nędze wygryzáią. *RejZwierc* [233]v; OpuŹciwŹy docźelne te zyemŹkie roŹkoŹy/ Od których go y nędzá y głod nie odpłóŹy *PapriPan* Cc2v; Tego czáŹu doŹtátek wáŹ/ niechay ich nędze gáŹi *SkarŻyw* 589; gryŹć Źye nie dam nędzy. *PudłFr* 20; wŹzákcí mi y nędzá doŹyć duŹna byłá. *PudłFr* 38; chudziniek belo wiele rodziny yego/ ktore miał znedze podniefc vola *PapriUp* G3v; gdy im głębiey kopa/ mnief náyduie/ A miałto bogactw/ nędze Źię dobiera *GrabowSet* V3; Albo tym máŹ podźwignáć nędzę iego? *CiekPotr* 26; ále to ná mnie wyćiŹka nędzá z niedoŹtátkiem *CzahTr* A3; gdy ćię nieŹláchetna w tym nędzá ogárnief/ [...] W ten czás dopiero poznáŹ iák ma nędzá rogi *CzahTr* C, B2v; Ná łokciách ná kolánach roŹney máŹci łáty. A z czobotow dźiuráwych wygláđáią wiechćie: Ták ćię nędzá vbierze *KlonWor* 41; Y kto tá nędzá ludzká ręce Źwoie krwáwi *KlonWor* 76.

Frazy: »nędzá głodze« (1): kogo dobrowolnie/ táká nędzá głodze *RejZwierc* 140v.

»[kogo] nędzá gniecie« (1): Acz mię trochę nędzá gniećie To teŹ od cierpię ná Źwiećie *RejRozpr* E3.

Zwrot: »nędzę klepáć; nędza [komu] doklepuje« = *duriori fortuna conflictare Mącz, Cn; defici rebus necessariis, degere vitam in egestate, destitui omnibus, egere acriter a. rebus omnibus, in egestate a. in summa mendicitate esse, inopia a. infesta fortuna premi, laborare penuria omnium rerum, miserescere, miserum esse a. fieri Cn* (7;1): *RejWiz* 72; Omnes quibus res sunt minus secundae [...], WŹiŹci ći ktorým nędzá yáka doklepuye *Mącz* 406d, 98a; *MWilkHist* E4v; y iefli Źię tákowi nie obaczą/ nie tylko kroleŹtwá niebieŹkiego pozbęđá/ ále y oyczyzny y pocźciwoŹci/ á k temu dobrej Źawy [...] poŹtráđáią/ á w vboŹtwie do Źmierći nędzę klepáć [!] muŹą. *WerGoŹc* 225, 215; *CiekPotr* 4; *KlonWor* 50.

Personifikacja (7): AŹ iedeⁿ dobri drug lékárz s przedmieŹciá/ ijmieniem Nędza/ pocźnie przy nim vŹtawicźnie być *ForCnR* D2, D2v [2 r.], D3v; Teras Polacy obie nas przebiezrmowali, Mnie ROSPVSTA, á corkę moię zowiá NĘDZA. *CiekPotr* 3, 2 [2 r.].

Przeni (11):

nędza czyja (1): IŹ ony nędzne Źzalone nieboŹátká wnet vŹrzawŹy vpádek Źwoy á niegotowoŹć Źwoię/ wnet iefy źebrać v onych drugich gotowych/ áby czym wŹpomogły onę nędzę Źwoię. *RejPos* 342.

Szereg: »głód i nędza« (1): Tám [w niebie] tylko fą gody/ ná ktorých fami wezwáni wefełą fię/ okrom ktorých głód y nędzá pánuie. *SkarJedn* 3.

a) *O bogactwie, zwykle połączonym z odmawianiem sobie wszystkiego* (3) :

W połączeniu szeregowym (1): Bo fie iuż oni chłubili nie tilko bogáctwy doczeńnemi fwemi/ ále fie im zdáło iż nie było nád nie/ áni vczeńfzych/ áni mędrfzych/ áni dofkonálfzych w wierze/ áni w fprawach fwoich. A Pan/ iáko ftyfzyfz/ iż to nędzą/ vboftwem/ flepotą á nágością zowie fwiátá tego. *RejAp* 42v.

Wyrażenia: »nędza bogata« (1): [Midas] Ręce do niebá wznosi/ Odpuść Pánie/ á téy Głodnéy hoyności pozbaw/ y nędze bogatéy. *KochDz* 107.

»nędza świata tego« (1): *RejAp* 42v cf *W połączeniu szeregowym*.

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (6): *RejRozpr* E3v; *RejKup* e5v; Coż nam náfze pyeniądze pomogły/ co złoto. Cochmy ich w wielkiey nędzy po fwe czáfy wfzytki/ Názbeyeráli/ teraz fie rozleczą ná zbytki. *RejWiz* 104v, 51v; *RejZwierz* 116v; Zbytnim łákomftwem/ człowicze nádęty/ Y ważyfz gárdło fzukáiąc pieniędzy: Przedfię fwoy żywot trawifz w wielkiey nędzy. *PudlFr* 43.

b) *Majątek zdobyty życiem pełnym wyrzeczeń [czyja]* (1) : Nátkawfzy pełne kąty/ odbyżeć ich mufi/ A gdy fie nie nádzyewa śmierć fie ón pokuśi. A onę iego nędzę infzy márnie drapyą *RejWiz* 104v.

a. *Zubożenie kraju* (1) :

Zwrot: »do nędzy przywieść« (1): te niedośtátki ktore w Polfzce fą wrychle do ośtátniey nędze przywieść mogą. *PowodPr* 78.

[*Kwalifikacja niektórych użyć znac.* 1. i 2. *niepewna z powodu wieloznaczności kontekstów*].

3. *Niedoskonałość, słabość, ułomność [w tym: w pl (2)]* (13) :

nędza czego [= coś nędznego] (2): *RejWiz* 11 cf *W przen*; *RejPos* 121 cf »w nędzy«.

nędza czyja [w tym: pron poss (6), G sb i pron (2), ai poss (1)] (9): O nędzo/ o flepoto narodu błędnego/ Iż ni łálki nie baczyfz/ áni ftráchu fwego *RejWiz* 50v; *RejPos* 85v, 179, 193, 309v, Ooo2v; A w tymełmy przez długi czás trwáli/ fami fobie dobreimi fię zdáli/ nie znáiąc fwych złości/ mieliłmy fwą nędzę zá lubości. *ArtKanc* P6; *LatHar* 485. Cf »nędza ludzka«.

W połączeniu szeregowym (1): Bog Ociec twoy/ obaczywfzy nędzę/ nikkzemność/ á krewkość twoię/ iżeś ty temu żadnym obyczáiem nigdy dofyć vczynić nie mogł/ [...] zlithował fie nád onym nędznym vpadkiem twoim *RejPos* 179.

W charakterystycznych połączeniach: *nędza człowieczeństwa, narodu, rozumu; pomścić się nad nędzą* (2); *upaść w nędzy, uznać się*.

Zwroty: »na nędzę przyść« (1): O iudálfu mój mily przyiácielu/ [...] na iakás to nędzę przyfiedl/ iijz będątz mym zwolenikiem/ zradzitz mię chcefs. *OpecŻyw* 105v.

»w nędzę upaść« (1): Bo kiedyłmy w tákie nędze vpadli/ odrzuciwfzy poślfuzeńftwo/ y wołá Bożą wzgárdziwfzy/ thedy ono fámo przeciwko ták wielkim złościam ieft nam od Páná Bogá dáne lekárftwo *KuczbKat* 395.

Wyrażenie: »nędza ludzka« (1): A iefliby kto [...] tákowe nędze ludzkie obaczył [...] y ktemu iefzczę dobrze obaczył wżyftkę fklonność nálezey nátury ku złemu/ iákoż tedy niebędzie mógł z wielką chucią przyftoynego fzukác lekárftwá do tey złości ták wielkiej *KuczKat* 395.

Szereg: »nędza i krewkość« (1): áby ten ktory przez cię raczył fię sftác vczeftnikiem nálezey nędze y krewkości/ zá przyczyną twoią/ vczynił nas vczeftnikámi chwały fwey y fzczęśliwości *LatHar* 485. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (1): á choćby [wierny] vpadł w nędzy człowięczeńftwá fwego/ choćby fię obłądził/ wżędy on zágláda zá nim okiem miólierdzia fwego *RejPos* 121.

W przén (1) : O nędzo o flepoto rozumu tákiego *RejWiz* 11.

4. Niegodziwość, zło [w tym: w pl (1)] (10) :

nędza czyja [w tym: pron poss (5), G pron (2), pron poss i ai poss (1)] (8): Tákże też thy vczyn/ vznawfzy fię w tey nędzy fwoiey á w thym vpadku fwoim/ nárzekay á płácź fám ná fię/ iżeś fię dał zwieść fwiátu á czártu fprofnemu *RejPos* 309v, 20v, 87, 87v, 116v, 210v, [226]v. Cf »nędza ludzka«.

W połączeniu szeregowym (1): Day nákoniec wiekuiście przebywác w wiekuiftych páłacách twoich/ zádney nędzy/ odmienności/ y fkázie nie podległych. *LatHar* 645.

W charakterystycznych połączeniach: płákanie nad nędzq, zasmucenie; [kogo] ratowác w nędzy, rozmyślić się, upaść, uznać się, [kogo] wspomóc.

Wyrażenia: »nędza grzechu« (1): bo Opáth to ieft Bog/ ktory przez fyná fwoiego iedynego záwždy nas ciágnie przes láfkę/ z nędze grzechu/ a dáwa nas ku wychowánium rybithwowi/ ktory ieft káždy prálat *HistRzym* 40.

»nędza ludzka« (1): Płákánie też y záfmucenie ferdeczne nád grzechámi y nędzami nálezmi y ludzkiemi/ y práwa pokuta do niebá prowadzi *SkarKaz* 638a.

Szeregi: »nędza a (i) grzech« [szyk 1:1] (2): nędzny á vpadły człowiek/ gdy vpadnie w nędzy twoiey á w grzechu fwoim/ ni przez co inšzego fładniey nie może przydz kn vbłágánium gniewu Bogá Oyczá [...] iedno przez tę ofiárę/ kthorą raz fám Pan kryftus vczynić raczył *RejPos* 87v; *SkarKaz* 638a.

»nędza a upadek« (5): iż ten Pan twoy [...] dobrowolnie przyiął mękę á śmierć dla nędze á vpadku twoiego *RejPos* 116v, 20v, 87, 210v, 309v.

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (3): A rozmył fię w nędzy fwey/ iefliże fám nie leżyfz iáko opucbły w złościach fwych *RejPos* [226]v, 87v, 210v.

5. O ludziach (16) :

a. O pojedynczym człowieku (10) :

α. Człowiek ubogi lub niskiego stanu; homo tressis, homuncio *Mącz* (7) : gdy záś kto morderftwa/ cudzołoftwa/ porubftwa/ i inšze wízelakié złoczyńftwa płódzi/ tēmu wżyftko przepufzczono chyba że by był barzo wielką nędzq. *MurzNT* 88v; *Mącz* 463c; Prośwá Bogá/ by nędzq/ záwždy nędzq byłá/ Boby náiu oczymá tá nie przenosiłá. *PudlFr* 65.

W przeciwstawieniu: »nędza ... pan« (1): A też to nędzq nie Pan/ co w fuknie y w lišie Sługi noši *KlonWor* 56; [Boć to będzie częfto [bogata żona biednemu mężowi] wymawiałá/ Iam cie nędzo pánem vdziákalá. *WirzbGosp* B3v.]

Szereg: »nędza i chudzina« (1): żem też wždy y ia ieft człowiek (choćiaż nędzá y chudzíná licha) ná křztałt y wyobrażenie Boże ftworzony *CzechEp* 53.

Przen: *O pionku (w antropomorfizowanym opisie gry w szachy) (1)* : támże też y Kfiędzá Zábilá s proce/ iáko moglá/ nędzá. *KochSz* B3.

β. *Człowiek słaby fizycznie, wycieńczony (1)* : Senium, Nędzá/ lichotá/ dziwak/ dzywność. *Mącz* 382b.

γ. *Istota nic nie znacząca (o człowieku wobec Boga) (1)* :

W połączeniu szeregowym (1): á coś thy ieft/ iáko cie piśmo zowie/ proch/ nędzá/ błoto/ złamáne ździebłko przed nogámi iego. *RejPos* 201.

δ. *Wyzwisko odnoszące się do kobiety (1)* : A wieczey łuchas tey złęy nędzę [!] [tj. swej żony] Ktora naczie fydła przedzie. *RejKup* N.

b. *Coll. (6)* :

α. *Ludzie ubodzy, niskiego stanu; faex, sordes Mącz (3)* : Sordes urbis, Połpolftwo/ nędzá/ vboftwo. *Mącz* 403a, 125c.

Wyrażenie: »nędza zacna« = *ludzie pozornie bogaci (1)*: Załz niewiełz iáko mądrzy/ náfze dworftwo [= *dworzan*] zowá/ Nędzá zacná/ á wołem chudym z złotą głową. *RejZwierz* 23.

β. *Istoty nic nie znaczące (o ludziach wobec Boga) (2)* : *LubPs* X4v *marg*; Niech nas tve wodze w zabiegu w ściągáią. Iednák Oycewskim karz nas nędzę prętem *RybGęśli* D2.

γ. *Ludzie nieszczęśliwi (1)* : Wiem zem ia wiele vżył dzywnych krzywđ na fwiecie Ale to fzpetna walka gdzie fie nędza gniece *RejFóz* L5.

6. *W funkcji ekspresywnej (3)* :

a. *Wyraża zaprzeczenie, niedowierzenie: nic wcale (1)* : A nędzęście wy łyłzeli Y iák mowicie widzieli. Ták to łobie wymyślacie *MWilcHist* L2.

b. *Fraza: »daj się nędzy« = idź do licha (2)* : A ty coś mię wiołł dayże się iuż nędzy *KlonFlis* H5; *Klon* **6.

Synonimy. **1.** *biada, kłopot, lichota, mizeryja, niefortuna, nieszczęście, trapienie, trudność, ucisk, uciśnienie, udręczenie, upadek, utrapienie; 2. chudoba, kłopot, lichota, mizeryja, niedostatek, ubostwo; 3. krewkość, lichosć, lichota, marność, mdłość, nikczemność; 5.a.a. biednik, chudziec, chudzię, chudzik, chudzina, mizerak; β., γ. chudzina, lichota; b.a. gawęda, gawieź, hałastra, lichota, pospolstwo, ubostwo.*

Cf NĘDZARZ, [NĘDZEK], NĘDZNIK, NĘDZNOŚĆ, NĘDZNY